

MOŽNOSTI AKTIVIZACE POSLUCHAČŮ PŘI VÝUCE SOCIOLOGIE NA VŠZ

J. Šindlářová

Ústav sociologie řízení a psychologie práce,

Vysoká škola zemědělská, Brno

Anotace:

Příspěvek uvádí několik konkrétních postupů při aktivizaci posluchačů VŠZ ve cvičeních a seminářích ze sociologie obecné, sociologie řízení a sociologie venkova a zemědělství.

Summary:

Experience is given in some actual processes in activating the students of the University of Agriculture in Brno in practical training and seminars from general sociology, sociology of management, rural sociology and agricultural sociology.

Klíčová slova:

Sociologie, didaktické postupy - cvičení (semináře), aktivizace posluchačů, sociální výcvik

Key words:

Sociology, didactic processes - workshop, activating the students, social training

Ve svém příspěvku se zaměřím na některé zkušenosti s aktivizací posluchačů v seminářích při výuce sociologie na VŠZ v Brně. Potřeba obecné i speciální průpravy absolventů v oboru psychologie a sociologie byla potvrzena řadou průzkumů. Naše koncepce výuky těchto oborů nabízí posluchačům jejich propojení i vzájemnou návaznost.

Za jeden z předpokladů efektivnosti považujeme vzbuzení co možná největšího zájmu posluchačů a jejich vtažení do aktivního projevu na seminářích a cvičeních. Problémovým typem výuky chceme podporovat jejich schopnost tvořivě a pohotově se orientovat v probírané tématice. Sociologie nedisponuje tak pestrou paletou testů a vypracovaných výcvikových metod, jak by bylo pro výuku potřebné. Poskytuje tedy značný prostor pro hledání. Jeho výsledkem je několik dále uvedených příkladů, které se osvědčily ve cvičeních ze základů (obecné) sociologie, sociologie venkova a sociologie řízení.

1. Seznámení s metodami a technikami sociologického výzkumu

Místo tradiční ucelené přednášky je možno zvolit formu hledání informací o metodách a technikách samotnými posluchači včetně závěrečného sestavení přehledu. Praktický popis: každá dvojice, příp. každý posluchač obdrží obálku s kartami, na každé z nich je určitá informace. Posluchači vyhledávají karty s informacemi, na jakém principu jsou založeny jednotlivé metody a přiřazují je. Karty obsahují některé nápovědi a klíčová slova. Postup vychází z toho, že

posluchači zapojí své logické a kombinační schopnosti. Tak jsou také motivováni. Instrukce by neměla vyznít jako zkoušení neznámé látky, ale jako podnícení zvědavosti a doplňování.

Nejzajímavější pro posluchače bývá další pasáž hry, kdy se zaměříme na hledání charakteristik a rozdílů mezi nejznámějšími technikami výzkumu (dotazník, rozhovor, anketa, pozorování).

Posluchači vyhledávají informace o tom, jak se techniky liší. Učitel přitom postupně zadává jednotlivá hlediska, kritéria, k nimž se informace mají vyhledat, např.:

- jak velký počet údajů získáme kterou technikou,
- jak složité údaje můžeme získat,
- jaká je reprezentativnost které techniky,
- jak rychlé je získání údajů, jak pevně je stanoven postup a jaké jsou možnosti reagování na situaci při výzkumu,
- jak získáme záznam o informaci atd.

Přitom je řada příležitostí k výkladu praktických výsledků volby a vhodnosti jednotlivých technik, k výkladu o reprezentativnosti vůbec, o standardnosti získaných dat, o etické stránce utajených záznamů, o nebezpečí zkreslení údajů respondenty atd. Jedna sada takových údajů obsahuje 32 karet s charakteristikami.

Podle mých zkušeností si posluchači pamatují lépe a dlouhodoběji vědomosti získané tímto způsobem než při tradičním výkladu a dokáží je spojit s představou o praktickém využití i v jiných oborech. Řešení však vždy posluchači konzultují vzájemně i s učitelem a pak si je poznamenají způsobem, který jim individuálně vyhovuje. Při tomto cvičení pozorují také značnou soutěživost, posluchači se snaží najít a ohlásit co nejrychleji nalezenou informaci. Z praktického hlediska doporučuji pro toto téma spojit dvě hodiny cvičení bez přestávky (na stolech jsou rozloženy karty) a zařadit je až v době, kdy učitel naváže takový kontakt s posluchači, aby se aktivně projevili, ale bylo možno dodržet určitou disciplínu. Časově je cvičení značně vytíženo.

Cvičení by mělo být doplněno dalším výkladem (přednáškou aj.) - např. o organizaci výzkumného projektu, etapách výzkumu, jeho vyhodnocení, o studiu dokumentů atd., což je pro posluchače užitečné jak pro jejich budoucí praxi (např. v marketingu aj.), tak třeba při zpracování diplomové práce.

Tento účel sleduje i další "řemeslná dovednost", které by se měli posluchači naučit a mohou ji uplatnit při jakémkoliv získávání informací.

2. Koncipování dotazníku, písemného zjišťování údajů.

Ve cvičeních se osvědčilo uvedení této problematiky zadáním dvou otázek, na které posluchači odpovědí na lístečcích. Posluchači se rozdělí na dvě skupiny (pro možnost zapojení všech - je

možné i užít většího počtu otázek a skupin) a každá se snaží zpracovat odpovědi, které dostala. Protože otázka je učitelem záměrně položena velmi obecně ("mlhavě"), posluchači se sami přesvědčí o významu přesného formulování otázky i jeho formy pro možnosti zpracování odpovědi.

Z praktického výcviku pak můžeme použít např. úkolů (všechny jsou obsahově zaměřeny na sociologickou problematiku např. zemědělství a venkova, řízení apod.):

- zformulovat jasnou otázku na dané téma,
- srovnat a vzájemně zhodnotit znění otázek, vybrat nejlepší,
- naučit se předvádět volné (otevřené) otázky na uzavřené nebo polouzavřené,
- naučit se převést všeobecně zaměřenou otázku na několik konkrétnějších (operacionalizace),
- naučit se postupu při kategorizování odpovědí na otevřené otázky,
- naučit se sestavovat škály slovní i číselné atd.

Za užitečnou metodu výuky považují i rozbor a komentování již hotových publikovaných dotazníků. Občas se podaří posluchačům formulovat některou otázku výstižněji než profesionálním výzkumníkům, což je pro posluchače povzbudivé. Navíc mohou posluchači v budoucnosti přispět ke zkvalitnění obecné "kultury dotazníků a anket".

Vyvrcholením této výukové cvičné etapy je tvorba vlastního dotazníku každým posluchačem. Určen je maximální a minimální rozsah a použití některých typů otázek. Téma si volí každý posluchač individuálně. V poslední době se setkávám častěji s tím, že posluchači zpracují téma, které je pro ně prakticky potřebné (např. posluchači - podnikatelé, aktivní pracovníci různých studentských organizací apod.) a po úpravě dotazník skutečně použijí i vyhodnotí.

3. Jiným oblíbeným tématem (na závěr semestru posluchači anonymně sdělí, co je zaujalo a co naopak je ve výuce neuspokojilo) je již opakovaně sociogram, tvořený a komentovaný přísně anonymně (symboly osob učitel zašifruje) na sociometrickém testu dané studijní skupiny, kde je probírán. Způsob provedení je obecně známý. Kromě samotného praktického východiska k výkladu o skupině (samořejmě po kritickém komentování mezí a zjednodušení sociometrických testů) poskytuje sociogram možnost posluchačům individuálně vytvořit co nejpřehlednější zobrazení struktury jejich skupiny (včetně "hádání", kdo se skrývá za kterým symbolem).

Většina posluchačů tomuto úkolu věnovala až překvapující pozornost.

4. Posluchači ve cvičeních také poznávají význam cíleně vedeného rozhovoru, jeho zásad i záznamu. Posluchači jsou při svém projevu vedeni k tomu, aby nepodceňovali pravidla dobrého chování a zdvořilosti k respondentovi.

5. V sociologii řízení používáme k aktivizaci posluchačů mj. případové studie, zaměřené na otázky vedení lidí. Posluchači v nich buď vybírají z nabízených řešení problémových situací a

kriticky je komentují, nebo je sami v diskusi vypracovávají. Řada z nich postupně dokáže věcně argumentovat na základě kombinace teoretických poznatků i praktických zkušeností (nejen vlastních).

6. V předmětu sociologie venkova a zemědělství se osvědčila ve cvičení forma zainteresování posluchačů provedením malé sondy do veřejného mínění skupiny. Každý posluchač dostane od učitele zadáno téma, k němuž má zjistit názory ostatních kolegů. Posluchači si tak ve zkratce vyzkouší roli tazatele, problémy záznamu odpovědí i jejich vyhodnocení a sdělení ostatním včetně svého vlastního názoru. Tento výcvik je metodicky velmi vděčný, protože umožňuje aktualizovat zadávaná témata a později je doplnit o výsledky skutečných výzkumů. Jeho úskalím je časová náročnost, takže se lépe provádí v menších skupinách. Důležitá je i jednoduchá a stručná formulace otázky učitelem.

7. Jako relativně méně úspěšné se při aktivizaci posluchačů projevilo zadávání referátů z odborného tisku a publikací. Pokud chceme zadat referáty všem posluchačům, musíme počítat v každém cvičení s časovým prostorem, což navíc budí představu "stereotypní stavby" cvičení. Kladem je možnost zařazení aktuálních nebo diskutabilních témat, výcvik studentů ve vystupování i v přednesu i následném vedení diskuse, protože pro podporu pozornosti každý z referujících v závěru položil svým posluchačům několik otázek. Učitel však nemůže ovlivnit fakt, že kromě vynikajícího a zajímavě podaného referátu musíme počítat i s přednesem a pojetím méně atraktivním, což vede ke snížení zájmu posluchačů. Proto tuto formu budeme ještě měnit a hledat lepší postupy.

Po těchto několika příkladech shrnujeme, že na vysokých školách neuniversitního typu považujeme za užitečné prezentovat poznatky sociologie a psychologie co nejefektivněji s cílem zvýšit sociální kvalifikovanost posluchačů. Proto je účelné hledat takové formy výuky, které posluchače co nejvíce zaujmou a zapojí do řešení probírané tematiky. Semináře a cvičení k tomu poskytují vhodný prostor.